

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 117.032.2026
в Одеському національному
університеті імені І. І. Мечникова
доктору історичних наук, професору,
завідувачці кафедри археології,
етнології та всесвітньої історії
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова
Сминтині Олені Валентинівні

ВІДГУК

офіційного опонента **Добролюбської Юлії Андріївни**, доктора
філософських наук, професора, професора кафедри всесвітньої історії та
методики її навчання ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського» на дисертаційну роботу
**Лобачової Тетяни Олександрівни «Формування колективних та
індивідуальних ідентичностей в умовах кризових явищ (на прикладі чуми
святого Карла у Венеції 1575–1577 рр.)»**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У сучасній історичній науці дедалі більшої уваги набуває вивчення впливу кризових явищ на суспільні трансформації, механізми колективної пам'яті та процеси формування ідентичностей. Особливої значущості ця проблематика набула після глобальної пандемії COVID-19, яка актуалізувала необхідність осмислення історичного досвіду реагування суспільств на масштабні епідемічні

виклики. У цьому контексті звернення авторки до історії чуми Святого Карла у Венеції 1575–1577 рр. є своєчасним і науково обґрунтованим.

Актуальність роботи визначається також недостатньою розробленістю в історіографії питання формування колективних та індивідуальних ідентичностей в умовах епідемічних криз. Якщо демографічні, медичні, соціально-економічні та політичні наслідки чумних епідемій досліджені доволі ґрунтовно, то механізми конструювання ідентичностей під впливом кризових обставин залишаються порівняно мало вивченими. Саме тому дослідження, присвячене взаємозв'язку між епідемією, соціальними практиками, інституційними реакціями та процесами самоідентифікації різних груп населення, заповнює важливу прогалину в сучасних гуманітарних студіях.

Важливим є й міждисциплінарний характер дослідження, яке поєднує підходи соціальної історії, історичної антропології, історії медицини, історії повсякденності та студій ідентичності. Такий підхід дає можливість комплексно простежити, як епідемія впливала на діяльність державних інституцій, релігійних об'єднань, професійних груп і окремих осіб, сприяючи формуванню нових моделей колективної взаємодії та індивідуального самосприйняття.

Зв'язок дисертації з науковими темами, планами наукових робіт. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідних тем кафедри археології, етнології та всесвітньої історії факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова №351 «Застосування методів інтелектуальної історії в гуманітарних науках: контекстуальний підхід до вивчення текстів» (номер держреєстрації 0124U000841, термін виконання: 2024-2028 рр.)

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та узагальнення, сформульовані у дисертаційному дослідженні Т. О. Лобачової, є достатньо обґрунтованими та переконливими. Їх достовірність забезпечується широкою та репрезентативною джерельною базою, до якої залучено нормативно-правові акти Венеціанської республіки, матеріали діяльності

магістратів охорони здоров'я, медичні трактати, наративні джерела, листування сучасників, документи релігійних інституцій, а також значний масив спеціальної історичної літератури.

Високий рівень обґрунтованості результатів забезпечується використанням сучасного міждисциплінарного методологічного інструментарію, який поєднує підходи соціальної історії, історичної антропології, історії повсякденності, медичної історії та студій ідентичності. У роботі поєднано історико-проблемний, порівняльний, антропосоціальний, біографічний та інші методи дослідження, що відповідають поставленій меті та завданням.

Аргументація авторки є послідовною, а висновки органічно випливають із проведеного аналізу джерел і наукової літератури. Особливо варто відзначити прагнення дисертантки розглядати чуму Святого Карла не лише як демографічну чи медичну катастрофу, а як комплексний соціокультурний феномен, що суттєво вплинув на механізми формування колективних та індивідуальних ідентичностей венеціанського суспільства.

Дисертація має логічну, послідовну та чітко збалансовану структуру, яка повністю підпорядкована досягненню поставленої мети та виконанню 13 наукових завдань. У Розділі 1 «Джерельна база та історіографія дослідження» здобувачка демонструє високу наукову ерудицію. У підрозділі 1.1 проведено ретельний критичний аналіз закордонного (насамперед італійського та англомовного) дискурсу, зокрема оцінено внесок таких істориків, як Дж. С. Кроушо, Л. Дель Панта, Д. Джентілкор та С. К. Кон. Підрозділ 1.2 містить детальну систематизацію друкованих джерел, залучення яких дозволило компенсувати неможливість безпосередньої роботи в архівах Італії. Особливу теоретичну цінність мають підрозділи 1.3 та 1.4, де дисертантка обґрунтовує міждисциплінарний інструментарій, поєднуючи методи соціальної історії з концепціями колективної та індивідуальної ідентичності. У Розділі 2 «Чума Святого Карла у Венеції 1575–1577 рр.: структури, практики, репрезентації» авторка реконструює повсякденне життя міста під час епідемії.

У підрозділі 2.1 проаналізовано стійкість соціальної стратифікації міста під впливом кризи. Підрозділ 2.2 присвячений практикам адаптації населення (ізоляція, функціонування лазаретів, очищення простору). Особливо цікавим є підрозділ 2.3, де досліджено ментальні репрезентації чуми у свідомості сучасників — формування символів, уявлень та специфічних страхів.

У Розділі 3 «Колективні ідентичності венеціанців в умовах чуми святого Карла 1575–1577 рр.» здобувачка послідовно розкриває групові виміри ідентичності. У підрозділі 3.1 висвітлено управлінські стратегії патриціату та магістрату. Підрозділ 3.2 фокусується на ролі лікарів, їхніх протоколах лікування та зміні статусу. Економічний зріз кризового суспільства (поведінка купців і моряків в умовах жорсткого портового карантину) глибоко проаналізовано у підрозділі 3.3. У підрозділі 3.4 авторка майстерно реконструює феномен релігійної солідарності через діяльність міських братств. У Розділі 4 «Формування індивідуальних ідентичностей у Венеції Чумних Років (1575–1577 рр.). Персональні історії, казуси, приклади» дисертантка звертається до мікроісторичного підходу. На основі персональних его-документів, листування та казусів показано, як конкретний індивід конструював власне «я» на перетині суворих державних розпоряджень, релігійного фаталізму та банального прагнення вижити. Розділ наочно доводить, що епідемія виступала потужним каталізатором зміни особистісних соціальних ролей.

Висновки дисертації (с. 198–230) є логічним завершенням дослідження. Вони чітко структуровані, повністю відповідають поставленим завданням та адекватно відображають результати, отримані здобувачкою в кожному розділі.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження. Наукова новизна дисертаційного дослідження Тетяни Лобачової полягає в тому, що в ньому вперше в українській історіографії здійснено комплексний аналіз процесів формування колективних та індивідуальних ідентичностей венеціанського суспільства в умовах епідемічної кризи на прикладі чуми Святого Карла 1575–1577 рр. Авторка пропонує розглядати епідемію не лише як демографічне чи медико-санітарне явище, а як важливий соціокультурний

чинник, що впливав на трансформацію моделей поведінки, суспільних практик, механізмів солідарності та самоідентифікації різних груп населення.

До важливих елементів наукової новизни належить застосування міждисциплінарного підходу до вивчення чуми Святого Карла, який поєднує інструментарій соціальної історії, історичної антропології, історії повсякденності, історії медицини та студій ідентичності. Це дозволило авторці простежити механізми формування колективних ідентичностей через діяльність державних інституцій, медичних корпорацій, торговельних спільнот та релігійних братств, а також дослідити особливості індивідуального самосприйняття в умовах екзистенційної загрози та соціальної нестабільності.

Новизною відзначається й висновок про те, що епідемія виступала своєрідним каталізатором конструювання нових форм колективної взаємодії, заснованих на дисципліні, відповідальності, практиках взаємодопомоги та символічній інтеграції міської громади. Водночас показано, що кризові обставини сприяли переосмисленню особистої ідентичності, соціальних ролей, морального вибору та поведінкових стратегій окремих індивідів.

Теоретичне значення дисертації полягає у розширенні наукових уявлень про взаємозв'язок між кризовими явищами та процесами формування соціальних ідентичностей у ранньомодерному суспільстві. Результати дослідження поглиблюють розуміння впливу епідемій на суспільну організацію, колективну пам'ять, соціальну комунікацію та механізми адаптації до кризових викликів. Запропоновані авторкою підходи та висновки можуть бути використані у подальших дослідженнях з історії повсякденності, історичної антропології, історії медицини, соціальної історії та студій ідентичності. Дисертаційна робота характеризується належним рівнем наукової новизни, містить низку оригінальних положень і висновків та робить помітний внесок у розвиток сучасних досліджень соціокультурних наслідків епідемій і механізмів формування колективних та індивідуальних ідентичностей в історичній перспективі.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його основні положення, висновки та узагальнення можуть бути використані як у науковій, так і в освітній діяльності. Отримані результати розширюють знання про соціокультурні механізми функціонування суспільства в умовах кризових явищ та можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень з історії раннього Нового часу, історичної антропології, соціальної історії, історії медицини та студій ідентичності. Важливим є і суспільно-практичний аспект дослідження. Аналіз історичного досвіду подолання епідемічних криз, функціонування інститутів громадського здоров'я, механізмів соціальної солідарності та адаптаційних стратегій населення створює можливості для глибшого осмислення сучасних кризових процесів, зокрема тих, що пов'язані з пандеміями та іншими масштабними суспільними викликами.

Відповідність мови, стилю, оформлення дисертації діючим вимогам. Дисертація написана грамотною науковою мовою, стиль викладення відповідає академічним вимогам. Авторка коректно використовує наукову термінологію, а текст супроводжується належним науковим апаратом та оформленими відповідно до вимог посиланнями. Оформлення дисертації відповідає наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами).

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Основні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження Т. О. Лобачової знайшли достатньо повне відображення в наукових публікаціях авторки. За темою дисертації опубліковано чотири статті у фахових наукових виданнях України, в яких послідовно висвітлено ключові аспекти роботи: дослідження. Апробація результатів дослідження здійснювалася також шляхом участі дисертантки у всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, що підтверджується опублікованими тезами доповідей. Опубліковані праці відображають основний зміст дисертації, її концептуальні засади, методологічні підходи та найважливіші результати дослідження. Аналіз наукового доробку авторки дає підстави стверджувати, що результати дисертації пройшли належну

наукову апробацію, а рівень їх висвітлення в опублікованих працях відповідає вимогам, встановленим для дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Результати перевірки на академічний плагіат. Дисертаційна робота пройшла перевірку автоматизованою системою пошуку ознак плагіату Strikeplagiarism.com. Результати перевірки засвідчили високий рівень оригінальності тексту – 93,43 %, при загальному показнику текстових збігів 6,57 %. Виявлені текстові співпадиння мають переважно технічний, термінологічний та цитатний характер і не стосуються наукової новизни, авторських висновків чи результатів дослідження.

Побажання і рекомендації. Позитивно оцінюючи загальний науковий рівень дисертаційного дослідження Т. О. Лобачової, його актуальність, наукову новизну та практичну значущість, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та міркування дискусійного характеру, які не знижують загальної позитивної оцінки роботи, а можуть бути враховані авторкою у подальших наукових пошуках.

1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження потребує більшої конкретизації. Авторка активно використовує поняття «колективна ідентичність» та «індивідуальна ідентичність», проте не завжди достатньо чітко окреслює їх операціоналізацію щодо ранньомодерного суспільства. Залишається дискусійним питання, наскільки коректним є застосування сучасних теоретичних концепцій ідентичності до соціально-культурних реалій Венеції XVI ст.

2. Джерельна база дослідження є репрезентативною, проте її можливості використані не повною мірою. Авторка зазначає, що через об'єктивні обставини не залучала архівні матеріали італійських архівосховищ, обмежившись переважно опублікованими джерелами. Це не ставить під сумнів отримані результати, однак використання документів фондів Державного архіву Венеції, насамперед фонди союзу магістратів, могло б суттєво розширити доказову базу дослідження та поглибити окремі висновки.

3. Певною мірою дискусійним є твердження про формування нових колективних ідентичностей під впливом чумної кризи. У низці випадків наведений матеріал швидше демонструє посилення вже наявних корпоративних, професійних чи релігійних форм самоідентифікації, ніж виникнення принципово нових ідентичнісних моделей. Це питання потребувало б додаткової аргументації.

4. У роботі недостатньо уваги приділено компаративному аспекту. Порівняння венеційського досвіду з аналогічними процесами в інших італійських містах-державках (Флоренції, Генуї, Мілані) або європейських центрах дозволило б чіткіше визначити специфіку саме венеційської моделі реагування на епідемію та формування ідентичностей.

5. Структура четвертого розділу, присвяченого індивідуальним ідентичностям, викликає окремі запитання. Авторка заявляє про аналіз персональних історій, однак критерії відбору представлених казусів та їхня репрезентативність для характеристики ширших суспільних процесів не завжди є достатньо обґрунтованими.

6. Окремі положення наукової новизни сформульовані надто категорично. Зокрема, твердження про те, що дослідження «вперше» розглядає чому як чинник формування ідентичностей, потребує певного уточнення, оскільки у сучасній західній історіографії вже існують праці, присвячені взаємозв'язку епідемій, соціальної пам'яті та колективної ідентичності. Доцільніше було б наголошувати на новизні такого підходу саме для української історичної науки.

7. У тексті зустрічаються поодинокі технічні огріхи та друкарські помилки, зокрема у назві другого розділу в «Змісті» (с. 9) вжито слово «репрезінтації» замість нормативного «репрезентації».

Висловлені зауваження мають переважно рекомендаційний та дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Висновок щодо дисертаційної роботи. На основі зазначеного вважаємо, що дисертаційна робота Лобачової Тетяни Олександрівни «Формування

колективних та індивідуальних ідентичностей в умовах кризових явищ (на прикладі чуми святого Карла у Венеції 1575–1577 рр.)», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є самостійним, завершеним, оригінальним науковим дослідженням, містить обґрунтовані та достовірні наукові результати і висновки, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), а також вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка, Лобачова Тетяна Олександрівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри всесвітньої
історії та методики її навчання
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

 Юлія ДОБРОЛЮБСЬКА

 Лобачова Т.Т.